

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING BADIY-ESTETIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA VA TASVIRIY SAN'AT INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

U.Sharabayev

Qo'qon davlat universiteti Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishda musiqa va tasviriy san'at integratsiyasining pedagogik imkoniyatlari, nazariy-metodologik asoslari hamda samarali mexanizmlari yoritilgan. Musiqa va tasviriy san'atning umumiy badiiy-estetik xususiyatlari, musiqiy obraz va vizual ifoda o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, fanlararo integratsiyaning ta'lim mazmuniga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, integratsiyalashgan mashg'ulotlar, ijodiy loyihalar, musiqiy-vizual tahlil, STEAM yondashuvi va refleksiv faoliyat asosida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining ijodiy tafakkuri, estetik idroki va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, tasviriy san'at, fanlararo integratsiya, badiiy-estetik tafakkur, musiqiy obraz, vizual ifoda, ijodiy kompetensiya, estetik idrok, pedagogik mexanizm, STEAM, innovatsion ta'lim.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda oliy ta'lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy salohiyati yuksak, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqur anglaydigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ayniqsa, san'at ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak pedagoglarning badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, ularda san'at asarlarini chuqur idrok etish, tahlil qilish, ijodiy talqin etish va estetik qadriyatlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish qobiliyatlarini shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Musiqa va tasviriy san'at insoniyatning badiiy tafakkuri, ma'naviy dunyosi va estetik qarashlarini ifodalovchi o'zaro yaqin san'at turlari hisoblanadi. Musiqa tovushlar, ritm, ohang, tembr, dinamika va musiqiy obrazlar orqali inson hissiyotlariga ta'sir ko'rsatsa, tasviriy san'at rang, chiziq, shakl, kompozitsiya, yorug'lik va fazoviy munosabatlar vositasida badiiy mazmunni namoyon etadi. Har ikki san'at turi insonning borliqni estetik idrok etishi, voqelikni obrazli anglash va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularning o'zaro uyg'unligi esa badiiy obrazni turli ifoda vositalari orqali anglash va talqin qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Oliy ta'lim muassasalarida musiqa ta'limi mazmunini takomillashtirishda tasviriy san'at imkoniyatlaridan foydalanish bo'lajak musiqa

o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini yangi mazmun bilan boyitadi. Musiqiy asarni tinglash jarayonida uning xarakterini ranglar, chiziqlar va shakllar orqali ifodalash, tasviriy san’at asarlarini musiqiy obrazlar bilan qiyoslash, milliy musiqa va amaliy san’at namunalarining badiiy xususiyatlarini o‘zaro tahlil qilish talabalarda yaxlit badiiy tafakkurni shakllantirishga yordam beradi. Musika va tasviriy san’at integratsiyasi ta’lim mazmunini kengaytirish bilangina cheklanmaydi. U bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy mustaqilligi, estetik qarashlari, fanlararo bilimlardan foydalanish qobiliyati va pedagogik faoliyatga innovatsion yondashuvini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur integratsiyani ilmiy-metodik asosda tashkil etish, uning pedagogik mexanizmlarini aniqlash va oliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishda musiqa va tasviriy san’at integratsiyasining pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash hamda uni ta’lim jarayonida samarali qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. San’at turlarining o‘zaro aloqadorligi insonning badiiy idroki va estetik tafakkuri yaxlitligiga asoslanadi. Musika va tasviriy san’atning ifoda vositalari turlicha bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi muhim xususiyatlar mavjud. Jumladan, ritm, kompozitsiya, muvozanat, kontrast, takrorlanish, dinamik rivojlanish va obrazlilik har ikki san’at turida muhim badiiy tamoyillar sifatida namoyon bo‘ladi. Musiqadagi ritmik tuzilma tasviriy san’atda chiziqlar, shakllar va ranglarning takrorlanishi yoki almashinuvi orqali ifodalanishi mumkin. Musiqiy asardagi dinamik o‘zgarishlar tasviriy kompozitsiyada ranglar intensivligi, shakllarning kattaligi va tasviriy elementlarning joylashuvi orqali talqin qilinadi. Musiqaning emotsional xarakteri esa tasviriy san’atda ranglar uyg‘unligi, kontrast va obrazlar vositasida aks ettirilishi mumkin. Bunday o‘zaro bog‘liqlik talabalarga san’at asarlarini faqat tashqi xususiyatlari asosida emas, balki ularning ichki badiiy mazmuni va estetik mohiyatini anglash orqali o‘rganish imkonini beradi. Musika va tasviriy san’at integratsiyasini tashkil etishda fanlararo, tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar muhim metodologik ahamiyatga ega. Fanlararo yondashuv turli san’at turlariga oid bilim va ko‘nikmalar o‘rtasidagi mazmuniy aloqalarni ochib beradi. Tizimli yondashuv esa integratsiyalashgan ta’limning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va natijalarini yagona pedagogik jarayon sifatida tashkil etishga imkon yaratadi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalar musiqiy va tasviriy san’atga oid bilimlarni amaliy ijodiy vazifalarni bajarishda qo‘llashga o‘rganadilar. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa talabalarning individual estetik qarashlari, ijodiy qobiliyatlari, musiqiy didi va badiiy ifoda imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Faoliyatga asoslangan yondashuvda esa bilimlar bevosita tinglash, kuzatish, tahlil qilish, tasviriy ifoda yaratish, ijro etish va ijodiy loyihalarni amalga oshirish orqali o‘zlashtiriladi.

Musika va tasviriy san’at integratsiyasining muhim jihatlaridan biri milliy badiiy merosni o‘rganish bilan bog‘liq. O‘zbek xalq musiqasi, maqom san’ati, xalq amaliy bezak san’ati, miniatyura, me’moriy obidalar va milliy naqshlarning badiiy xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish talabalarning milliy estetik tafakkurini boyitadi.

Masalan, maqom kuylarining ohang rivoji, lad xususiyatlari va emotsional mazmunini milliy naqshlar kompozitsiyasi, ranglar uygʻunligi va bezak elementlari bilan qiyoslash orqali musiqiy va tasviriy obrazlar oʻrtasidagi mazmuniy yaqinlikni anglash mumkin. Shunday qilib, musiqa va tasviriy sanʼat integratsiyasi sanʼatning turli ifoda vositalari oʻrtasidagi aloqalarni aniqlash, badiiy obrazni yaxlit idrok etish va talabalarning estetik dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiluvchi metodologik yondashuv sifatida namoyon boʻladi. Boʻlajak musiqa oʻqituvchilarining badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish jarayoni maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalarning oʻzaro uygʻunligiga asoslangan yaxlit pedagogik tizimni talab etadi. Bunda musiqa va tasviriy sanʼat integratsiyasi talabalarning sanʼat asarlarini idrok etish, tahlil qilish, ijodiy qayta talqin etish va estetik xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga yoʻnaltirilishi lozim. Mazkur mexanizmlarning oʻzaro aloqadorligi integratsiyalashgan taʼlimning uzluksizligini taʼminlaydi. Bunda taʼlim mazmuni ijodiy faoliyatga, ijodiy faoliyat tahlil va refleksiya, refleksiv tahlil esa yangi bilim va koʻnikmalarni egallashga yoʻnaltiriladi. Musika va tasviriy sanʼat integratsiyasini oliy taʼlim jarayoniga tatbiq etishda mashgʻulotlarning mazmuni, talabalarning tayyorgarlik darajasi, ijodiy imkoniyatlari va oʻquv maqsadlarini hisobga olish lozim. Integratsiyalashgan mashgʻulotlar talabalarning musiqiy va tasviriy faoliyatini sunʼiy ravishda birlashtirishga emas, balki ikki sanʼat turi oʻrtasidagi mazmuniy aloqalarni aniqlashga asoslanishi kerak.

Masalan, “Musiqiy obrazni ranglar orqali ifodalash” mavzusidagi mashgʻulot uch bosqichda tashkil etilishi mumkin. Birinchi bosqichda talabalar musiqiy asarni tinglab, uning xarakteri, ritmik xususiyatlari, dinamik rivoji va emotsional mazmunini aniqlaydilar. Ikkinchi bosqichda musiqiy taassurotlar asosida ranglar, shakllar va chiziqlar yordamida tasviriy kompozitsiya yaratadilar. Uchinchi bosqichda esa oʻz ishlarini taqdim etib, tasviriy vositalarni tanlash sabablarini musiqiy tahlil natijalari bilan bogʻlab izohlaydilar. Bunday mashgʻulotda musiqiy idrok, tasviriy ifoda va nutqiy asoslash bir butun ijodiy jarayonga aylanadi.

Yana bir metodik imkoniyat - musiqa va tasviriy sanʼat asarlarini qiyosiy tahlil qilish. Ushbu metod orqali talabalar muayyan tarixiy davrga mansub musiqiy va tasviriy sanʼat namunalarining uslubiy, kompozitsion va estetik xususiyatlarini oʻrganadilar. Masalan, milliy maqom sanʼati va oʻzbek miniatyura sanʼati namunalarini qiyosiy tahlil qilish jarayonida badiiy ifoda, ramziylik, milliy obrazlar va estetik qarashlarning namoyon boʻlish xususiyatlari ochib beriladi. Bu yondashuv talabalarning sanʼat tarixiga oid bilimlarini chuqurlashtirish bilan birga, milliy madaniy merosga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi. Loyiha asosida oʻqitish ham fanlararo integratsiyani samarali tashkil etish imkonini beradi. Talabalar kichik guruhlarda muayyan musiqiy mavzu asosida koʻrgazmali, audiovizual yoki ijodiy loyiha tayyorlaydilar. Masalan, “Fargʻona vodiysi musiqiy merosining ranglar olami” loyihasida hududga xos musiqiy janrlar, ijrochilik anʼanalari, milliy kiyimlar, naqshlar va tasviriy obrazlar oʻrganilishi mumkin. Yakuniy natija sifatida musiqiy chiqish, tasviriy ishlar koʻrgazmasi, raqamli taqdimot yoki multimedia loyihasi yaratiladi. Bunda talabalar nafaqat sanʼatga oid bilimlarini namoyon etadilar, balki jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash, ijodiy

qarorlar qabul qilish va o‘z ishlarini taqdim etish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. Musika va tasviriy san‘at integratsiyasini tashkil etishda STEAM yondashuvi ham muayyan imkoniyatlarga ega. Ushbu yondashuv san‘atni fan, texnologiya, muhandislik va matematika bilan bog‘lab, ijodiy izlanishlarni kengaytiradi. Masalan, ritmik naqshlarni geometrik shakllar orqali ifodalash, musiqiy tovushlarning chastotasi va balandligini vizual diagrammalarda aks ettirish yoki raqamli vositalar yordamida audiovizual kompozitsiyalar yaratish orqali talabalar san‘at va boshqa bilim sohalari o‘rtasidagi aloqalarni amaliy faoliyatda o‘rganadilar.

Shu bilan birga, integratsiyalashgan ta’limda milliy va umuminsoniy badiiy qadriyatlar uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratish lozim. O‘zbek xalq qo‘shiqlari, laparlar, yalla, maqom namunalari, xalq amaliy san‘ati va tasviriy san‘at asarlarini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish talabalarning estetik tafakkurini milliy madaniy muhit bilan boyitadi. Jahon san‘ati namunalari bilan qiyoslash esa ularning badiiy dunyoqarashini kengaytirib, turli madaniy an‘analarga nisbatan hurmat va qiziqishni rivojlantiradi.

Musika va tasviriy san‘at integratsiyasi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining samaradorligini aniqlash uchun badiiy-estetik tafakkurning rivojlanish ko‘rsatkichlarini belgilash muhimdir. Baholash jarayoni talabaning musiqiy bilimlari yoki tasviriy ishining texnik sifatini aniqlash bilangina cheklanmasligi kerak. Unda musiqiy obrazni anglash, estetik tahlil, ijodiy talqin, fanlararo bilimlarni qo‘llash va refleksiv faoliyat ham hisobga olinishi lozim.

Birinchi mezon - estetik idrok va musiqiy-vizual obrazni anglash. Bu mezon talabaning musiqiy asar xarakterini aniqlash, uning emotsional mazmunini idrok etish, tasviriy san‘at namunalariidagi badiiy xususiyatlarni kuzatish va ular o‘rtasidagi mazmuniy aloqalarni anglash qobiliyatini ifodalaydi.

Ikkinchi mezon - badiiy tahlil va qiyosiy fikrlash. Talabaning musika va tasviriy san‘at asarlarini kompozitsiya, ritm, kontrast, obrazlilik, ranglar uyg‘unligi va emotsional ta’sir nuqtayi nazaridan tahlil qila olishi mazkur mezonning asosiy ko‘rsatkichidir.

Uchinchi mezon - ijodiy ifoda va mustaqil talqin. Bu mezon talabaning musiqiy taassurotlarni tasviriy vositalar orqali ifodalashi, mustaqil badiiy yechimlar yaratishi, ijodiy loyihalarni amalga oshirishi va o‘z g‘oyalarini asoslay olishini qamrab oladi.

To‘rtinchi mezon - fanlararo bilimlarni amaliyotda qo‘llash. Mazkur mezon musiqiy va tasviriy san‘atga oid bilimlarni integratsiyalashgan topshiriqlarni bajarishda qo‘llash, ijodiy faoliyatni rejalashtirish va turli san‘at vositalaridan maqsadli foydalanish qobiliyatini aks ettiradi.

Beshinchi mezon - refleksiv va kommunikativ faoliyat. Talabaning o‘z ijodiy faoliyatini tahlil qilishi, tanlangan badiiy yechimlarni izohlashi, boshqalarning fikrlarini tinglashi, ijodiy muhokamalarda ishtirok etishi va o‘z rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashi ushbu mezon asosida baholanadi.

Mazkur mezonlar asosida baholash uchun pedagogik kuzatuv, ijodiy topshiriqlar, portfolio, loyiha taqdimotlari, suhbat, o‘zini o‘zi baholash va o‘zaro

baholash usullaridan foydalanish mumkin. Baholashda talabalarning boshlang‘ich tayyorgarligi, individual ijodiy xususiyatlari va o‘zlashtirish dinamikasi hisobga olinishi lozim. Shu tariqa baholash jarayoni nazorat vositasi bo‘lish bilan birga, talabani keyingi rivojlanishini rejalashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmga aylanadi.

XULOSA

Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishda musiqa va tasviriy san‘at integratsiyasi muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Mazkur integratsiya talabalarning san‘at asarlarini yaxlit idrok etishi, musiqiy va tasviriy obrazlar o‘rtasidagi aloqalarni anglash, estetik tahlil olib borish va mustaqil ijodiy talqin yaratish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, musiqa va tasviriy san‘at integratsiyasini samarali tashkil etish uchun fanlararo yondashuv, ijodiy-faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim, muammoli izlanish, loyiha metodlari, raqamli texnologiyalar va refleksiv faoliyatning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zarur. Ushbu pedagogik mexanizmlar talabalarning musiqiy bilimlarini tasviriy ifoda vositalari bilan bog‘lash, turli san‘at namunalarini qiyosiy o‘rganish va badiiy-estetik qarashlarini mustaqil shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Musika va tasviriy san‘at integratsiyasining yana bir muhim jihati milliy madaniy merosni o‘rganish bilan bog‘liq. Milliy musiqa, maqom, folklor, miniatyura va xalq amaliy san‘ati namunalarini o‘zaro aloqadorlikda o‘rganish bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy estetik tafakkurini rivojlantirishga, ular da madaniy merosga hurmat va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Maqola doirasida badiiy-estetik tafakkurni rivojlantirishning estetik idrok, badiiy tahlil, ijodiy ifoda, fanlararo bilimlarni qo‘llash va refleksiv faoliyat kabi baholash mezonlari taklif etildi. Ushbu mezonlar asosida tashkil etiladigan monitoring talabalarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va ta’lim jarayonini takomillashtirishga yordam beradi.

Umuman olganda, musiqa va tasviriy san‘at integratsiyasiga asoslangan ta’lim bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, ularning ijodiy va metodik kompetensiyalarini boyitish hamda zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlashning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvni oliy ta’lim amaliyotiga izchil tatbiq etish san‘at ta’limining mazmunini takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san‘ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an‘anaviy xonandaligida ustoz-shogird an‘anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.

5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA'NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." *QO 'QON UNIVERSITY NEWSLETTER* 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o'qitish metodikasi va maktab repertuari." *Oquv qollanma, Fargona. "Fargona" nashriyoti* (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3, 127-132.
9. E'zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O 'ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. *University Research Base*, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA'LIMDA MUSIQA O 'QITISHNING AHAMIYATI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O 'ZBEK XALQ AN'ANALARI-TARBIYA OMILI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОР ЖАНРА." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 291-295.